

Протоіерей
Юрій МИЦИК

З ДОКУМЕНТАЦІЇ КИЇВСЬКОГО МИТРОПОЛИТА РАФАІЛА ЗАБОРОВСЬКОГО

У статті вперше вводяться до наукового обігу 6 грамот київського митрополита Рафаїла Заборовського, які стосуються в першу чергу складних міжконфесійних відносин в Білорусі першої половини XVIII ст., а також важливої події в церковному і культурному житті України – відкриття школи хорових співів у Глухові.

Ключові слова: Церква, Києво-Могилянська академія, Україна, Білорусь, культура, міжконфесійні відносини.

Archpriest
Yuriy MYTSYK

FROM DOCUMENTATION OF THE
METROPOLITAN OF KYIV
RAPHAEL ZABOROWSKI

This article for first time enters into scientific circulation 6 letters of the Kyiv Metropolitan Raphael Zaborowski relating primarily to complex inter-confessional relations in Belarus in the first half of the eighteenth century and such important event in the church and cultural life of Ukraine as the opening of the school of choral singing in the town of Gluhiv.

Key words: Church, Kyiv-Mohyla Academy, Ukraine, Belarus, culture, inter-confessional relations.

Рафаїл Заборовський (1676–1747), київський митрополит (архієпископ) у 1731–1747 рр., був непересічною постаттю в історії Української Православної Церкви. Походив він зі Зборова із шляхетської сім'ї, навчався спочатку в єзуїтському колегіумі, потім – у Києво-Могилянській академії (далі – КМА), з 1700 р. був викладачем Слов'яно-греко-латинської академії у Москві (далі – СГЛА). Новий етап в його житті почався з прийняттям чернецого постригу в 1723 р., він став оберієромонахом російського флоту, архімандритом Троїцького Колязинського монастиря, а в 1725 р. його було висвячено на єпископа Псковського, Изборського й Нарвського. У 1731 р. він став архієпископом Київським, Галицьким і всієї Малої Росії (у 1743 р. він добився повернення предстоятелю УПЦ митрополичого титулу). Його діяльність на цьому полі була дуже ефективною. Тут і розбудова УПЦ, і зведення нових храмів та монастирів, і богословські праці, і особливо турбота про КМА. Після плідної праці на благо Церкви в тяжких умовах посилення в Україні колоніального гніту владика Рафаїл спочив у Києві і був похований у Софійському соборі.

Досліджень, присвячених Заборовському, – дуже мало, не кажучи про документи, які вийшли з-під його пера. З більш-менш повних і доступних біографічних нарисів вкажемо на довідку в енциклопедичному словнику [1]. У цій статті ставиться за мету введення до наукового обігу архівної документації митрополита Рафаїла Заборовського.

Отже, там вперше друкується шість грамот владики останнього періоду його життя. П'ять із них було нами виявлено в зібраннях Інституту рукописів (далі – ІР) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУ). Ще одну несподівано вдалося знайти у 2012 р. в ІМФЕ (Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України) у фонді відомого українського історика і фольклориста М. М. Білозерського (1833–1896) серед його виписок і копій документів XVII–XIX ст. Вони стосуються різних аспектів діяльності митрополита. У тій грамоті, що була виявлена в ІМФЕ, йдеться про важливу подію в культурному житті України, – відкриття у Глухові (тодішній гетьманській столиці) школи хорového співу, де спеціально відібраних 20 хлопчиків навчалися «пения партесного и киевского». Наступна грамота – це «проїжджий лист» (паспорт) двом ченцям Свято-Михайлівського Видубицького монастиря, які мали збирати милостиню на Запорозькій Січі. З інших документів, які тут не наводяться, видно, що ці кошти були б призначені для реставрації храму, який стояв ще з часів Київської Русі, з моменту заснування монастиря київським князем Всеволодом Ярославичем – сином св. Ярослава Мудрого. У третьому документі (на жаль, погано збереженому) митрополит благословляє вдового священика Петра Івановича на служіння в Петропавлівській церкві в с. Уди Харківської протопопії. Це село знаходиться на берегах однойменної річки біля сучасного російсько-українського кордону. Додамо, що о. Петро був висвячений ще білгородським і оболянським єпископом у 1684–1702 рр. Авраамієм Юхновим.

Інші три документи стосуються особи мозирського протопопа Федора Савицького. Про нього дещо відомо з інших рукописів ІР НБУ. Отець Федір, будучи протопопом Мозиря, зазнавав утисків і переслідувань з боку влади Речі Посполитої (насамперед в особі мозирського старости). Через його скарги Рафаїлу Заборовському та Синоду його стали переслідувати особливо сильно, через що він мав тікати з дружиною у 1751 р. в Україну. Певний час його будинок і господарство пильнувала дочка «Авдотья», але потім і вона втекла за батьками. Федір скаржився

навіть київському генерал-губернатору М. Леонтєву, і той написав клопотання за нього у Мозир до тамтешнього старости. Але це не допомогло, а невдовзі помер і сам Леонтєв. Федір лишився без нічого, на довершення нещастя у Києві померла його дочка. Київська консисторія направила його до Свято-Успенської парафії міста Орла на Полтавщині. Тут він себе непогано зарекомендував як священник, став будуватися... У листі київської духовної консисторії 1757 р. полтавському протопопу Остафію Могилянському (випускник Києво-Могилянської академії, брат майбутнього київського митрополита Арсенія) йдеться про о. Федора Савицького, якого переводять з півпарафіяльного (кажучи сучасною мовою з 0,5 ставки) священника Свято-Успенської церкви м. Орла на цілопарафіяльного Свято-Троїцької церкви у тому ж місті. Але старий священник все частіше хворіє і врешті помирає у Страсну п'ятницю 1759 р., а його вдова Марія Федорівна залишається без засобів існування і звертається до нового київського митрополита Арсенія Могилянського з проханням про допомогу. На цьому відомості про Савицьких уриваються.

У цих грамотах-листах митрополита Рафаїла згадується случький архімандрит Йосиф Оранський (помер у 1751 р.). Це випускник КМА, її, а також Слов'яно-греко-латинської академії викладач, автор підручника з риторики; він відстоював православну віру в Білорусі, взаємодіючи з російським послом у Польщі М. Бестужевим-Рюміним; був ініціатором створення комісії у 1744 р. для розгляду скарг православних на переслідування їх католиками й уніатами. Оранський запевняв, що в Мозирі не було особливих конфліктів. Але утиски православних у тогочасній Білорусі, яка була під владою Речі Посполитої, були беззапечними, в т. ч. і в Мозирі (про що ми писали на сторінках «Трудів КДА»). Очевидно, це слід пояснювати тим, що о. Федір звертався безпосередньо у Київ (до митрополита) та Петербург (до Синода), чомусь обходячи Слуцьк. Як би там не було, але ці документи є зайвим свідченням українсько-білоруських зв'язків, не кажучи про їхню важливість для історії УПЦ.

У додатках наводиться лист св. Феодосія Углицького до почеповського протопопа о. Юлія (?) Белявського від 30(20).06.1695 р., який було виявлено в ІМФЕ.

При публікації ми спиралися на правила передачі текстів XVI–XVIII ст., розроблених Я. Дзирою [2], незначно їх скоригувавши (так, нами не розкриваються титла, нерозбірливі слова позначаються таким чином: (...)*, а текст написаний митрополитом власноруч підкреслюється).

1. Києво-Могилянська Академія в іменах. XVII–XVIII ст. Енциклопедичне видання. – К., 2001. – С. 213–214. Нарис біографії Заборовського подано в книзі, написаній нами у співавторстві з митрополитом Димитрієм (Рудюком) «Київські митрополити XVII–XVIII ст.», яка знаходиться нині в друці.

2. Літопис Самовидця. – К., 1972. – С. 40–42.

* * *

№ 1

1738, грудня 8 (листопада 27). – Київ. – Грамота київського митрополита Рафаїла Заборовського до протопопів Київської митрополії

«Рафаил Заборовский Божию милостию православный архиепископ киевский, галицкий и Малия России.

Вам всечестным протопопам Божие благословение и наше архиеререйское препославше, предлагаем писаним своїм: Сего 1738 года ноября 26 д. превосходительный господин от гвардий майор Иван Афанасиевич Шипов предоложил нам, пастиреві, по именному де ея импер. велич. указу всемилостивійше повелено учредить в Глухові найбільшю школу, в которую поберать со всей Малоросії ис церковников, також ис казачих и мещанских дітей, и с протчіїх и содержать всегда же (в) школі до двадцяти человек, выбирая, чтоб самие лутчие голоса били и обучать их киевских и партесного пения. И требоват его превосходительство, даби приказанно било от нас в епархії нашой происковать искусних к пению хлопцов до двадцяти человек прислати в Глухов. Того ради вам по оному ея имп. велич. указу повеливаем священнических, причетнических дітей в обученії школьном и в пении голосов самих лутчих отсылать без замедления в Глухов для обучения пения партесного и киевского.

О сем всечестностям вашим відать и читать пастирско приказуем.

З катедри нашой киевской ноября 27 д. 1738 года.

Вишменованный Рафаил архиепископ».

(ІМФЕ. – Ф. 3 Копія другої половини XIX ст.)

№ 2

1745, вересня 24 (13). – Київ. – Грамота київського митрополита Рафаїла Заборовського

«Божиею милостию Рафаил Заборовский, православный архиепископ митрополит Киевский, Галицкий и Малия России.

Оказатели сего Киевовидубицкого мнстыра иеромонах Мелетий, монах Стефан да послушник Лука отправлены в Малую Росии и на Січ Запорожскую ради испрошения на церковь оного

монастыря Чуда Стаго Архистратига Христова Михайла от доброхотов милостини, которым во вірность того дан сей за рукою нашею Архиерейскою при печати катедральной пашепоорт, в катедрі нашей митрополітанской киевской 1745 года сентября 13 д.

Ввыше именованный Рафаил, митрополит Киевский».

(НБУ. – IP. – Ф. 117. – № 4. – Оригінал, завірений печаткою)

№ 3

Між 1731–1747 рр., вересень (?). – Київ. – Грамота київського митрополита Рафаїла Заборовського

«Рафаїл Заборовский Бжиею млстыю православный архиепископ митрополит киевский, галицкий и Малия Россиі.

По блгодати дара и власти всестаго и животворящаго Дха, нам от самага великого архиереа прошедшаго нбса Гспда ншего Иисуса Хрста чрез стья и священныя своя апостоли и їх намістники блгословихом вдового сего иереа Петра Иоанновича вечерны, утрены, часы и молебны піти и бжественная литургисания повершати, црковная послідования дійствовати по преданию сценных апстл и стых и бгоносных отц, а яко он достойно произведеса на степенство преосщенным білогородским Авраамием до храму церкве стых апстол Петра и Павла в село Уди Харьковской протопопіі 17 [...] сентября 14 (откуду [...] дши ради [...] иия разумения прстола от [...] Преображения Гспдня [...]).

(НБУ. – IP. – Ф. I. – № 62338. – Оригінал, в якому бракуе більшої частини тексту. Запис на звороті: «Преосвященнійший. Иерей Петр был у мене на исповіди и совість свою очистил»)

Авраамій Юхнов – єп. білг. і обоянський 1684–1702

№ 4

1745, серпня 14 (3). – Київ. – Грамота київського митрополита Рафаїла Заборовського

«Божиею милостию Рафаїл Заборовский православный архиепископ митрополит киевский, галицкий и Малия Россиі.

Всечестному протопопу мозирскому Феодору Савіцкому Бжие блгословение и нше архиерейское препославше, предлагаем за силу указа ея императорского величества самодержицы всероссийския из стійшаго правителствующаго синода прошлого 744 года сентября от 2 к нам отпущеннаго, а в катедре ншей 25 чисел полученного и того ж 744 года октября от 15 дня к вам предложено было, дабы о произшедших блгочестивым обыдах представлять превелебнійшому архимандриту случкому Иосифу Оранскому и иеромонаху Силвестру Коховско-

му, також и к нам о том же писат, дабы обидится без далнаго продолжения надлежащую в обыдах своїх сатисфакцию получить могли и возвращением отнятого также во всем без продолжительным решением удоволствованы были, а понеже настоящего 747 года иулия 23 дня п[р]исланным к нам оной архимандрит слуцкий Иосиф Оранский доношением, между прочым объявил, что никаких о учиненных обидах, обритающихся в Короні Полской и Великом княжстві Литовском мнастырям, церквам и народу грекороссийского исповідания ни от кого и по сие время к нему представлено не было. Того ради паки чрез (...)* предлагаем о всім починенных от ляхов и уніатов блгочестивим обыдах и отнятії на унию церквей для предоставления в будущей коммисії без промедления времени представить вскоросты превелебнійшему архимандриту слуцкому Иосифу Оранскому с именным показанием и объявлением от кого имянно и в каком году мсці и числі и кому имянно и какие обыди то починены и впредь, ежели от кого происходит будут, немедленно ему ж, превелебнійшему архимандриту слуцкому и иеромонаху Силвестру Коховскому, також и к нам о том же писать, в прочем, что касается до будущей коммисії и до основателного в ползу блгочестивим защищения иміть вам совет общий и сношение с ним же отцем архимандритом слуцким.

Ис катедры ншей митрополитанской киевской 1747 года августа 3 дня. Вышшеименованный Рафаїл митрополит».

*(НБУ. – IP. – Ф. I. – № 62364. – Оригінал,
завірений особистим підписом митрополита)*

№ 5

1745, після травня 21 (10). – Київ. – Грамота київського митрополита Рафаїла Заборовського

«Божиею милостию Рафаїл Заборовский, православный архиепископ митрополит киевский, галицкий и Малыя Россіи.

Всечестному протопопу мозирскому Феодору Савіцкому Бжие блгословение и нше архиерейское блгословение препославше, предлагаем по указу ея императорского величества самодержицы всероссийския из стійшаго правительствующаго синода прошлаго 744 года сентября от 2 к нам отпущеннаго, а в катедрі нашей 25 чисел полученного и по доношениям превелебнійшаго архимандрита слуцкого Иосифа Оранского многократно уже было от нас к вам. Предлагаем дабы о произошедших блгочестивим обидах представляют оному превелебнійшему

архимандриту слуцкому Иосифу Оранскому да иеромонаху Силвестру Коховскому, которой приобретаемую при дворе его королевского величества полского министрі тайном действительном совітнікі гспдні Безстужеві Рюмині находится, також о том к нам писат, дабы обидимия без жадного продолжения надлежащую в обидах своіх сатисфакцию получит могли и возвращением отнятого безпродолжительно удоволствованы были. А сего мая 10 д. превелебнійший архимандрит слуцкий Иосиф паки нам доношением представил, что по комисарскому універсалу ему, архимандриту самому, надобно бы бланкетов на позвы коло двадесяти, а чрез полтора уже місяця удобовозможнаго прилагая старательства и единого еще достат не возмогл, хотя до городов и трибуналу чрез приказных тамошніх людей не единожды уже чинил рекуры (?), а от протопопий де до монастыря ні некого (?) принадлежащих Мозирской, Петриковской и монастырей блгочестивых, непосредственні до катедры нашей належащих, никакова отозву не иміет, а до тіх де протопопий и монастырей чаятельно больше ста бланкетов надобно, от коіх де и единого ніт старательства, почему де о сем сумнительно, чтоб на опреділений от гспд коммисаров термін якая з стороны блгочестивых могла быт готова и послідователні де, чтоб вмісти чаемой и желательной ползы ж де жесточайшая децизия и лютейшее гонение на православных по коммисіи не воспослѣдовало, опасно время же де до опреділеного от коммисіи термину сокращается, а готовности де и малійшей от стороны блгочестивых не иміется ему же де, архимандриту, о монастырях и протопопиях до відомства его не надлежащих, от которых де не токмо обид представленных, но и малійшаго о позву не имілося и на ных позвов записоват нельзя и бode (*буде?* – Ю. М.) в том універсалі точно прописано, дабы кожний обижденный того, который его обидил, до коммисіи запозивал с прошением дабы от нас (?) всім кому надлежит паки подтверждено было иміт приліжное старательство о происки бланкетов на позвы и о записи правне на оных позвов, також о подачи оных позвов всім обидителем своім и о присилки заременно реляций правных о подачи обидителем позвов, до Варшавы илы Киеву, архимандриту в Слуцк; почему мы паки чрез сые вам найкріпчайще подтверждаем о сьлі прежде отпущенных к вам наших предложений и ввышепрописанном присланном к нам от превелебнійшого архимандрита слуцкого Иосифа Оранского доношенииі показаного прошения непремінное в самой скорости учинит исполнение и о том к нам по силі оных же прежде отпущенных к вам предложений рекомедоват.

Из катедры нашей митрополитанской Киевской 1747 года
маиа 16 д.

Вышименованный Рафаил митрополит».

(НБУ. – IP. – Ф. I. – № 62356. – Оригінал,
завірений особистим підписом митрополита)

№ 6

1747, лютого __. – Київ. – Грамота

київського митрополита Рафаїла Заборовського

«Рафаїл Заборовский православный архиепископ митрополит киевский, галицкий и Малия России.

Всечестному протопопу мозырскому Феодору Савіцкому Божье блгословение и наше архиерейское препославше, предлагаем за силу указа ея императорского величества самодержицы всероссийския из стійшаго правительствующаго синода прошлого 744 года сентября от 2 к нам отпущеннаго, а в катедре нашей 25 чисел полученнаго, хотя многократно от нас к всечестности вашей предлагано было, дабы о происшедших блгочестивым обидах представлят превелебнійшому архимандриту слуцкому Иосифу Оранскому и иеромонаху Силвестру Коховскому, также и к нам о том же писат, дабы обидитя без дального продолжения надлежащую в обидах своіх сатисфакцию получить могли и возвращением обнятого также во всем без продолжытельным решением удоволствовани были, но понеже настоящаго 747 года генвара 4 д. прысланным к нам оной архимандрит слуцкий Иосиф Оранский доношением, между прочым просил о подтвержденіи к вам, что обиди своі ему, архимандриту, или иеромонаху Коховскому представили и боле от білоруских монастырей, яко то Кутейнскаго и прочиіх, ему, архимандриту, и иеромонаху Коховскому по сые время и единого пункта не представлено, також де дабы вы обидителем своім самим им відомим на означенным от комисіи терміні позви выдавали, а до их правные реляції завременно прыслали; того ради паки чрез сые предлагаем о всіх починенных от ляхов и уніатов блгочестивым обидах и отнятіи на унию церквей для предоставления в будущей комисіи без промедления времени представит вскоросты превелебнійшему архимандриту слуцкому Иосифу Оранскому и иеромонаху Силвестру Коховскому с имянным показанием и объявлением от кого имянно и в каком году мсці и чыслі и кому имянно и какие обиди починены и вперед, ежели от кого происходят, немедленно ему же, превелебнійшему архимандриту слуцкому и

иеромонаху Коховскому, також и к нам о том же писат, в прочем, что касается до будущей коммисіи и до основательного в пользу благочестивим защище[не]м иміть вам совіт общий и сношение с ным же отцем архимандритом слущким.

Ис катедры нашей митрополитанской киевской 1747 года февраля__дня.

Вышшеименованный Рафаїл митрополит».

(НБУ. – IP. – Ф. I. – № 62355. – Оригінал,
завірений особистим підписом митрополита)

Додатки:

№ 1

1695, червня 30(20). – Чернігів. –

Лист св. Феодосія Углицького

до почеповського протопопа о. Юлію (?) Белявському

«Пречестный в Богу отче почеповский, наш в Духу Святом возлюбленный сину.

Человек, именем Хома Греччушенко, жител лопазнский, ускаржался плачливе перед нами на честного от[ца] Дионисия, намістника мглинского, иж он, грунту его отцевского в Лопазни набыти собі чили привлащити усилует, для чого и перед судовими его удает, бесчестит и до великого приводит утрапленя, яко и тепер в турму сина его вязит и людей з тым подсылает, нехай, мовит, грунту того мні уступят, то будут в покою. Призови теды того отца намістника пречестност т[воя] до себе и именем нашим пастирским накажи его, абы того перестал и болш тым убогим людем кривды не чинил. Бо такової уквивженя о помсту до Бога волают. Если зас тот же отец намістник в том не погамуется, теды пречест[ность] твоя досмотри, абы за позовом, выданным по него сым людем, ораз до катедры нашой становилъся. Повторе тое пречест[ности] твоей приказавши, архиерейское наше засылаем благословенне.

Пречестности т[воей] Бог благ желаючи[й] пастир Феод[осий] Углиц[кий], архиепископ чер[ниговский] и пр.

Писан в катед[рі] нашой архиепис[копии] чер[ниговской] 1695 июня 20 дня».

Адреса: «Пречестному в Богу, а нам в Духу Святом возлюбленному синову, господину отцу Иолину Белявскому протопопі нашому почеповскому, честно да вручится».

(ИМФЕ. – Ф. 2/1а. Копія другої половини XIX ст.)